

Ontwikkeling volgen zonder toetsen

Observeren van ontwikkelingsvoortgang

Nu de kleutertoetsen zijn vervallen, ligt de nadruk op observatievolgsystemen. Veel leerkrachten vragen zich af hoe ze de ontwikkelingsvoortgang kunnen monitoren. Cruciale leerdoelen per domein en het gebruik van ontwikkelings- of leerlijnen zijn twee bruikbare handvatten. Ook onbevooroordeeld observeren en gebruikmaken van informele momenten zijn belangrijk.

TEKST CATHY VAN TUIJL, TINKA HOFMEIJER EN RUTH HEUVELMAN
BEELD TOM VAN LIMPT EN TINKA HOFMEIJER

In een eerder artikel, 'Van toets naar observatiesysteem' (Van Tuijl & Hofmeijer, 2022), is het doel en het belang van het volgen van de ontwikkeling van jonge kinderen beschreven. In dit artikel worden enkele handvatten gegeven bij het gebruik van observatievolgsystemen. Het volgen van de ontwikkeling van leerlingen is een onderdeel van handelingsgericht werken (Pameijer, 2017). Immers, het onderwijsaanbod dient aan te sluiten bij de ontwikkeling van haar leerlingen. Daarbij is observeren van essentieel belang (Heuvelman, 2021). Een goed beeld van hoe de kinderen starten in groep 1 en waar je wilt uitkomen richting groep 3 geeft veel houvast bij de keuzes voor het aanbod. In dit artikel bespreken we enkele handvatten bij het volgen van de ontwikkeling. Gericht en systematisch observeren stelt hoge eisen aan de leerkracht. Met een overdaad aan aanbodsdoelen per domein lijkt het efficiënt monitoren van de ontwikkelingsvoortgang ver weg. En toch zou monitoring van de ontwikkelingsvoortgang bij voorkeur vaker dan twee keer per jaar moeten plaatsvinden om het aanbod zo goed mogelijk te laten aansluiten bij hetgeen de kinderen nodig hebben.

Cruciale leerdoelen

Een handvat om de ontwikkelingsvoortgang van je groep kinderen te monitoren, is het gebruik van cruciale leerdoelen. Jeurissen en collega's (2023) onderscheiden doelen op verschillende niveaus: van kern- en aanbodsdoelen naar leer- en lesdoelen. Niet alle leerdoelen zijn even belangrijk. Voor het technisch leren lezen, is bijvoorbeeld fonologisch bewustzijn (bewustzijn van klanken) een voorwaarde om het systeem van klank-letterkoppeling te begrijpen (Eskes, 2020). Een ander voorbeeld is getalbegrip voor voorbereidend en beginnend rekenen (Van Luit, 2023). Cruciale leerdoelen per domein zorgen ervoor dat de leerkracht overzicht houdt. Zeker in de voor- en vroegschoolse context zijn cruciale leerdoelen vaak belangrijke voorwaardelijke vaardigheden die

nodig zijn voor latere taal-, lees- of rekenvaardigheden. Een voorbeeld van een cruciaal leerdoel voor fonologisch bewustzijn is bijvoorbeeld rijmwoorden kunnen benoemen in een versje. Cruciale leerdoelen bieden houvast daar waar er veel subdoelen (aanbodsdoelen) beschreven worden. Vanuit de cruciale leerdoelen kan een leerkracht gericht gaan observeren tijdens activiteiten of spel daar waar ze

verwacht dat de vaardigheid of de kennis door het kind getoond wordt. In de zandbak komen bijvoorbeeld minder rijmwoorden langs dan bij het voorlezen, maar in de zandbak komen meetkundige begrippen (licht-zwaar) weer makkelijker aan bod.

In de zandbak komen meetkundige begrippen makkelijker aan bod

Gericht observeren

Tijdens het thema 'Post' staat in de klas van juf Selma onder andere het doel 'herkent en benoemt getalsymbolen en koppelt er een' ►►

► hoeveelheid aan' op de planning. In haar klas heeft zij daarvoor onder andere het volgende doelgerichte aanbod gepland: de themahoek is ingericht als een PostNL-punt waar de kinderen pakketjes kunnen afgeven, wegen, sorteren en klaar kunnen maken voor verzending. Er liggen kaartjes met getsymbolen klaar van 1 tot en met 20. De kinderen kunnen de juiste hoeveelheid pakjes zoeken bij de getsymbolen en het juiste aantal pakketjes klaarleggen voor verzending. In het spel wordt ook een koppeling gemaakt naar de huishoek, waar op het juiste adres, de juiste hoeveelheid brieven en pakketjes bezorgd moeten worden. De ontvanger in de huishoek kan checken of het aantal pakketjes klopt en de sterkere leerlingen kunnen checken of niet alleen het aantal, maar ook het adres klopt. Juf Selma speelt dit spel samen met de leerlingen in de

themahoek en huishoek. Op deze manier observeert zij dit doel heel gericht. Zo pakt Nicolai gelijk vol zelfvertrouwen het kaartje met de '12' erop en pakt twaalf brieven en pakketjes. Wanneer hij dit bezorgt bij Thomas in de huishoek, telt Thomas resultaatief tot en met zes pakketjes. In korte tijd verzamelt juf Selma met haar schrijfblok zo heel veel gerichte informatie over de ontwikkeling van de kinderen passend bij dit doel.

Paraat hebben van ontwikkelingslijnen

Vaardigheden en kennis bouwen op elkaar voort. Ontwikkelingslijnen (ook wel leerlijnen genoemd) geven aan in welke volgorde de meeste kinderen deelvaardigheden opbouwen. Om het te observeren gedrag goed te kunnen plaatsen, moet de leerkracht naast cruciale leerdoelen ook de ontwikkelingslijnen paraat

Een handvat om de ontwikkelingsvoortgang van je groep kinderen te monitoren, is het gebruik van cruciale leerdoelen

Foto's: Tinka Hofmeijer

hebben. Op die manier kan een leerkracht nagaan waar het kind zit in diens ontwikkeling. Sommige kinderen zijn soms al een stap verder dan het cruciale leerdoel dat de afgelopen periode centraal stond en andere kinderen zijn wellicht nog niet zo ver. Voor de verdere afstemming van het aanbod zijn deze gegevens van belang: vanuit de zone van naaste ontwikkeling geredeneerd moet het aanbod niet achterlopen bij waar een leerling is, maar ook niet te ver vooruit zijn.

Gericht en informeel observeren

Gericht observeren, dat wil zeggen bepaald doelgedrag voor ogen hebben, is op zich al lastig, omdat in een concrete situatie ook heel ander gedrag dan het doelgedrag zichtbaar is. Het vereist dus focus of selectieve aandacht van de leerkracht. Maar vaak spelen de situatie en de sociale context ook een rol in het uitlokken van bepaald gedrag. Een bouw- of constructiehoek lokt ander gedrag uit dan een huishoek. En in een kleine kring kunnen kinderen meer taal gebruiken dan in een grote kring. Bij deze observaties gaat het niet om wat de leerkracht van een kind vindt, maar wat de leerkracht van een kind weet. Daar hoort ook bij: open staan voor nieuwe bevindingen. De observaties moeten zo objectief mogelijk blijven. Naast gerichte observaties zijn ook informele observaties heel informatief: waar een kind tijdens een gezelschapsspel niet goed tot tellen komt, lukt dat wel in de bouwhoek. Elke leerkracht heeft wel dagelijks een moment waarop ze even iets noteert over uitingen of het gedrag van een kind dat haar opvalt. Dat kan op papier of op een tablet of mobiel, maar belangrijker is dat de informatie zo geordend is dat deze later gebruikt kan worden.

*Orden
genoteerde
informatie zodat
je die later kunt
gebruiken*

Doelgericht werken aan leesvoorwaarden

Leerkracht Marco wil tijdens het buitenspel van groep 2 bewuster kansen grijpen om aan de leesvoorwaarden te werken. Door achterblijvende leesresultaten in groep 3 ligt zijn focus op het creëren van een goede leesstart. Naast een doelgericht planmatig aanbod met aandacht voor boekoriëntatie, verhaalbegrip en functies van geschreven taal, wil Marco een rijke leeromgeving creëren die kinderen prikkelt om te 'lezen en schrijven'. In de klas is het boek *Ik ben een kunstenaar* voorgelezen en de kinderen zijn al meerdere dagen bezig om eigen kunstwerken te maken waarbij ze met eigengemaakte bordjes hun kunstwerken 'beschrijven'. Marco neemt stoepkrijt, krijtjes, krijtbord en prikkers mee naar buiten en hij observeert of de materialen het gewenste spel uitlokken. Een paar kinderen hebben bedacht dat een deel van het plein een museum is ►►

In de voor- en vroegschoolse context zijn cruciale leerdoelen vaak belangrijke voorwaardelijke vaardigheden die nodig zijn voor latere taal-, lees- of rekenvaardigheden

Cathy van Tuijl

(c.vantuijl@saxion.nl)
is universitair docent bij
de Universiteit Utrecht
en lector Gedrag- en
Leerproblemen bij
Hogeschool Saxion

Tinka Hofmeijer

(tinka.hofmeijer@
expertis.nl) is onderwijs-
adviseur en specialist
Jonge Kind bij Expertis
Onderwijsadviseurs

Ruth Heuvelman

(ruth.heuvelman@
expertis.nl) is onderwijs-
adviseur en specialist
Jonge Kind bij Expertis
Onderwijsadviseurs

Observeer of materialen
het gewenste spel uitlokken

► waar de kinderen hun kunstwerken tekenen. Olaf en Sep vinden dat er een bushalte bij de ingang van het museum moet komen en ze tekenen pijlen naar de ingang. Marco ziet dat Sep en Vera het woord 'bushalte' proberen op te schrijven. Hij noteert op zijn iPad in het observatiesysteem bij het onderdeel mondelinge taal (*gesprekken voeren*) dat Marieke 'museum' gebruikt. Bij het onderdeel ontwikkeling van de geletterdheid (*oriëntatie op geschreven taal*), noteert hij dat Sep in spiegelschrift 'bus' schrijft en Vera al 'halte' kan schrijven, terwijl Jasper alleen tekent.

Startdoelen voor groep 3

Een belangrijke stip op de horizon zijn de kennis en vaardigheden die kinderen nodig hebben voor een vlotte lees- en rekenstart. Daarnaast is een goed beeld nodig van hoe de kinderen starten in groep 1. Sommige kinderen kennen al enkele letters waar anderen nu pas kennismaken met boeken en voorlezen. Tijdig in beeld hebben welke stappen kinderen nog moeten maken om de startdoelen van groep 3 te behalen, kan betekenen dat het aanbod geïntensiveerd moet worden. Dat vereist dat de uitkomsten van een observatievolgsysteem een goed dekkend en betrouwbaar beeld geven. Veel observatiesystemen benoemen per domein (bijvoorbeeld mondelinge taal) enkele ontwikkelingsaspecten als voorbeeld, maar daarmee wordt het domein maar gedeeltelijk gedekt. Het is aan te bevelen naast het observatiesysteem parate kennis te hebben van voorwaardelij-

ke vaardigheden voor de basisvaardigheden in groep 3. De aanbodsdoelen van SLO kunnen daarbij houvast bieden. Als daarnaast de scoringsmogelijkheden heel globaal zijn, bieden de uitkomsten minder houvast. Kortom, er wordt een groot beroep gedaan op kennis en vaardigheden van de leerkracht om een goed dekkend beeld van de ontwikkeling van de kinderen op te bouwen.

Tips voor de praktijk

- Zorg voor een efficiënte aanpak van het volgen, zodat het een aantal keren per jaar kan plaatsvinden. Als er te lange tijd tussen monitoringsmomenten zit, kun je kansen missen om je aanbod goed af te stemmen.
- Pak vooraf de leerlijnen en cruciale leerdoelen erbij en bekijk de kinderen per domein voordat je een volgend domein gaat monitoren.
- Bespreek (en vergelijk) de observatievolguitkomsten met je collega en beargumenteer op basis van feitelijk gedrag waarom je gekozen hebt voor een kwalificatie (wel/niet beheerst of in ontwikkeling).
- Stem je volgsysteem af op aanwezige kennis binnen je team. Zie voor een overzicht de site van SLO: www.slo.nl/thema/meer/jonge-kind/kindvolgsystemen/kleuters-kvs. Of gebruik het overzicht van het Landelijk Expertisecentrum Jonge Kind: www.lejk.nl/observatievolgsystemen.

De literatuurlijst is te vinden op:
www.hjk-online.nl/artikelen

HJK bestaat 50 jaar!

Wij vieren feest, vier je met ons mee?

Nog geen abonnement op HJK?

Ontvang 10 x HJK en lees onbeperkt online voor slechts € 79,95 per jaar.

En krijg nu het speciale 'Feest'-prentenboekenpakket cadeau!

Hierin zitten de volgende boeken:

- *Feest voor iedereen* van Francesca Pirrone (uitgever: Clavis Kinderboeken)
- *Alles is reden voor een feestje* van Monique Berndes (uitgever: De Vier Windstreken)
- *Nog 100 nachtjes slapen* van Milja Praagman (uitgever: Leopold)
- *Maximiliaan Modderman geeft een feestje* van Joukje Akveld (uitgever: Lannoo)